TALABALARNING MUSTAQIL IZLANISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK MODEL SAMARADORLIGI: TAJRIBA-SINOV NATIJALARI

Sadriyeva Sarvinoz Botir qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti MM12-P-25 guruh magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.22056194

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'limda talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik modelning samaradorligi tajriba-sinov natijalari asosida tahlil qilingan. Tadqiqot Osiyo xalqaro universitetining 1–2-bosqichida tahsil olayotgan 80 nafar talaba ishtirokida tashkil etilib, ulardan 42 nafari tajriba, 38 nafari nazorat guruhiga jalb etilgan. Tajriba-sinov jarayonida talabalarning mustaqil izlanish faoliyati motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat va refleksiv-baholash komponentlari asosida baholangan. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, so'rovnoma, suhbat, test, pedagogik tajriba-sinov va matematik-statistik tahlil metodlaridan foydalanilgan.
Kalit so'zlar: oliy ta'lim, mustaqil izlanish faoliyati, pedagogik model, tajriba-sinov, tajriba guruhi, nazorat guruhi, tadqiqotchilik kompetensiyasi, motivatsiya, kognitiv rivojlanish, refleksiv faoliyat, pedagogik samaradorlik.

Аннотация. В статье на основе результатов экспериментальной работы анализируется эффективность педагогической модели, направленной на развитие самостоятельной исследовательской деятельности студентов в высшем образовании. В исследовании приняли участие 80 студентов 1–2 курсов Азиатского международного университета, из них 42 студента составили экспериментальную группу и 38 — контрольную. В процессе эксперимента самостоятельная исследовательская деятельность студентов оценивалась по мотивационному, когнитивному, операционно-деятельностному и рефлексивно-оценочному компонентам. В исследовании использовались методы педагогического наблюдения, анкетирования, беседы, тестирования, педагогического эксперимента и математико-статистического анализа.
Ключевые слова: высшее образование, самостоятельная исследовательская деятельность, педагогическая модель, экспериментальная работа, экспериментальная группа, контрольная группа, исследовательская компетентность, мотивация, когнитивное развитие, рефлексивная деятельность, педагогическая эффективность.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of a pedagogical model aimed at developing students' independent research activities in higher education based on experimental results. The study involved 80 first- and second-year students of the International Asian University, including 42 students in the experimental group and 38 in the control group. During the experiment, students' independent research activities were assessed according to motivational, cognitive, operational-activity, and reflective-evaluative components. The study employed pedagogical observation, questionnaire, interview, testing, pedagogical experiment, and mathematical-statistical analysis methods.
Keywords: higher education, independent research activity, pedagogical model, experimental study, experimental group, control group, research competence, motivation, cognitive development, reflective activity, pedagogical effectiveness.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida talabalarning mustaqil fikrlashi, ilmiy izlanish olib borishi, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish

ta’lim sifatini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida talaba tayyor bilimlarni o‘zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki muammoni mustaqil aniqlaydigan, ilmiy manbalarni izlaydigan, ma’lumotlarni tahlil qiladigan va o‘z faoliyati natijalarini baholay oladigan faol tadqiqotchi sifatida shakllanishi zarur. Shu jihatdan talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini samarali tashkil etish va rivojlantirish oliy ta’lim pedagogikasining dolzarb masalalaridan biridir.

Mustaqil izlanish faoliyati talabaning ilmiy qiziqishi, mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlashi, tadqiqot olib borishi va o‘z faoliyatini refleksiv baholashi bilan chambarchas bog‘liq. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun faqat alohida metodlardan foydalanish yetarli bo‘lmay, ta’lim jarayonining maqsadi, mazmuni, pedagogik sharoitlari, metodlari va baholash mexanizmlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish talab etiladi. Tadqiqotda ham talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rag‘batlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik sharoitlarni ilmiy asoslash va ularning samaradorligini tajriba-sinov orqali aniqlash asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Adabiyotlar tahlili. Talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va oliy ta’lim metodikasida turli nazariy yondashuvlar asosida o‘rganilgan. M.S. Knowles mustaqil ta’lim (*Self-Directed Learning*) konsepsiyasida ta’lim oluvchining o‘z ta’lim maqsadlarini mustaqil belgilashi, zarur resurslarni tanlashi, o‘quv faoliyatini rejalashtirishi va natijalarni baholashi muhimligini ta’kidlaydi. [1] A.N. Leontyevning faoliyat nazariyasi mustaqil izlanish jarayonini motiv, harakat va operatsiyalarning o‘zaro bog‘liqligi asosida tushuntirish imkonini beradi. S.L. Rubinshteyn tomonidan ilgari surilgan ong va faoliyat birligi tamoyili esa talabaning bilim olish jarayoni uning amaliy faoliyati bilan uzviy bog‘liq ekanini asoslaydi. [2] L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-konstruktivistik qarashlarida bilimning rivojlanishi ijtimoiy hamkorlik, muloqot va pedagogik qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘lanadi. [3] R.M. Ryan va E.L. Deci tomonidan ishlab chiqilgan o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (*Self-Determination Theory*) talabaning ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu nazariy yondashuv tadqiqotda motivatsion komponentni shakllantirishning metodologik asosi sifatida qabul qilingan. [4] B.S. Bloom, L.W. Anderson va D.R. Krathwohlning kognitiv rivojlanishga oid qarashlari talabalarning oddiy bilimlarni o‘zlashtirishidan yuqori darajadagi tahlil, baholash va ijodiy faoliyatga o‘tishini izohlash imkonini beradi. [5] Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida Problem-Based Learning va Project-Based Learning talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaraladi. [6] Mustaqil izlanish faoliyatining natijadorligini baholashga oid yondashuvlarda talabaning ilmiy faoliyatga qiziqishi, ilmiy bilim va metodologiyani egallashi, tadqiqot olib borishi, o‘z faoliyatini tahlil qilishi hamda yakuniy tadqiqotchilik mahsulotini yaratishi asosiy indikatorlar sifatida belgilanadi. [7]

Materiallar va usullar. Tadqiqot talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik modelning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov shaklida tashkil etildi. Tadqiqotda 80 nafar talaba ishtirok etib, ulardan 42 nafari tajriba guruhiga, 38 nafari nazorat guruhiga biriktirildi. Tajriba jarayonida talabalarning mustaqil izlanish faoliyati motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat, refleksiv-baholash va natijaviy komponentlar asosida baholandi.

Tadqiqotda pedagogik kuzatish, so‘rovnoma, suhbat, test, pedagogik tajriba-sinov va matematik-statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tajriba guruhida ishlab chiqilgan pedagogik model asosida loyiha, muammoli va tadqiqotga asoslangan ta’lim, Case Study, portfolio hamda raqamli ta’lim vositalaridan foydalanildi. Nazorat guruhida esa ta’lim jarayoni odatdagi metodlar asosida olib borildi.

1-jadval. Tadqiqot ishtirokchilari va tajriba-sinov tashkiloti

Ko‘rsatkich	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Talabalar soni	42	38
Ulushi	52,5 %	47,5 %
Asosiy yondashuv	Pedagogik model asosida	An’anaviy ta’lim
Baholash	Pre-test / Post-test	Pre-test / Post-test

2-jadval. Pedagogik model samaradorligini baholash mezonlari

Komponent	Asosiy indikator	Diagnostika vositasi
Motivatsion	Ilmiy faoliyatga qiziqish	So‘rovnoma
Kognitiv	Ilmiy bilim va metodologiyani bilish	Test, nazorat ishi
Operatsion-faoliyat	Tadqiqot olib borish va loyiha yaratish	Amaliy topshiriq, loyiha
Refleksiv-baholash	O‘z faoliyatini tahlil qilish	Refleksiv kundalik, portfolio
Natijaviy	Tadqiqotchilik kompetensiyasi va ilmiy mahsulot sifati	Ekspert baholashi, taqdimot

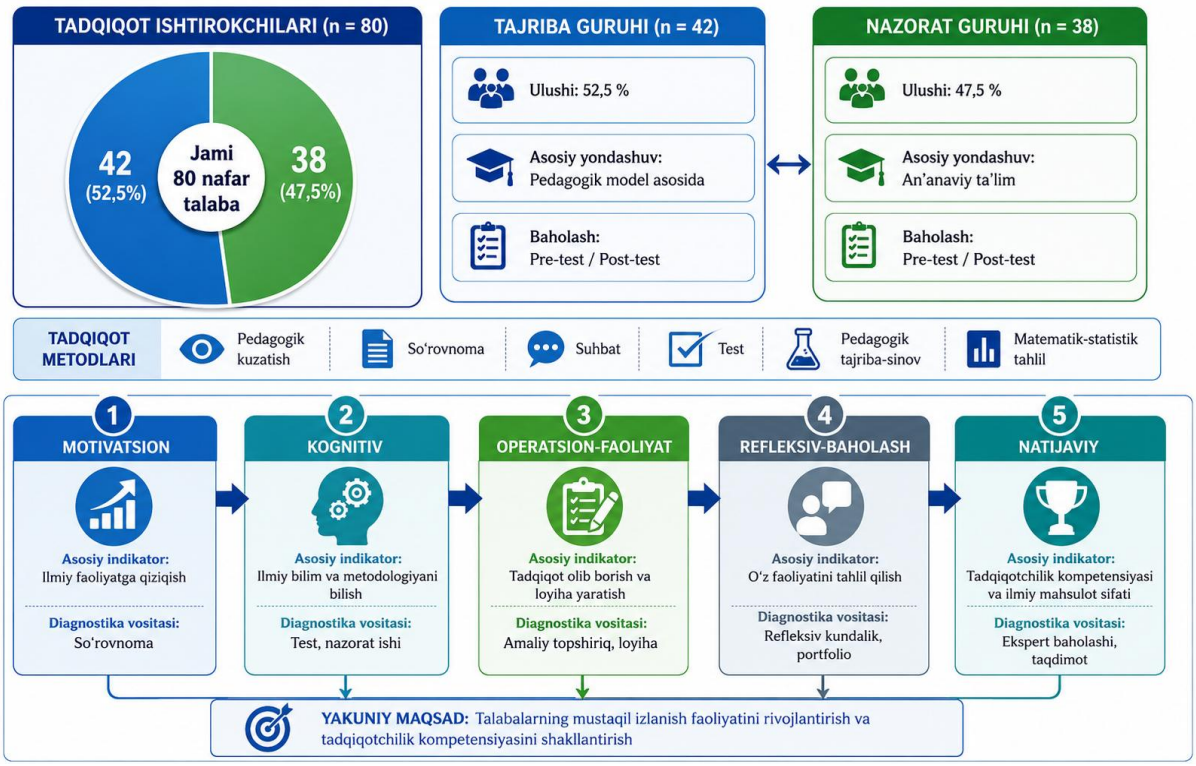

1-rasm. Talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik modelning tarkibiy tuzilishi va tajriba-sinov mexanizmi

Ushbu mezonlar tadqiqotda modelning har bir komponentini alohida diagnostika qilish va tajriba yakunida umumiy samaradorlikni aniqlash imkonini berdi. Tajriba-sinov

natijalarini tahlil qilishda tajriba va nazorat guruhlarining boshlang‘ich hamda yakuniy ko‘rsatkichlari taqqoslandi. Shu orqali pedagogik modelning talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishdagi real samaradorligi aniqlandi.

Tadqiqot muhokamasi. Tajriba-sinov natijalari ishlab chiqilgan pedagogik model talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishda samarali ekanini ko‘rsatdi. Tajriba guruhida motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat va refleksiv-baholash komponentlarining tizimli rivojlantirilishi talabalarning mustaqil ishlash va tadqiqotchilik ko‘nikmalarining oshishiga olib keldi. Modelda loyiha, muammoli va tadqiqotga asoslangan ta’lim, Case Study hamda portfolio kabi metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi talabaning faol subyekt sifatidagi rolini kuchaytirdi.

Tajriba guruhining umumiy natijasi 55,4 foizdan 80,0 foizgacha oshgani, yuqori darajadagi talabalar ulushi esa 7,1 foizdan 40,5 foizgacha ko‘tarilgani model samaradorligini tasdiqlaydi. Past darajadagi talabalar ulushining 26,2 foizdan 2,4 foizgacha kamayishi ham ijobiy o‘zgarishning muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Shunday qilib, natijalar pedagogik modelni kompleks ravishda qo‘llash talabalarning mustaqil izlanish, tadqiqotchilik va refleksiv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari oliy ta’limda talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishda ishlab chiqilgan pedagogik modelning samarali ekanligini ko‘rsatdi. Modelning motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat, refleksiv-baholash va natijaviy komponentlarini o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash talabalarning ilmiy izlanishga qiziqishi, mustaqil ishlashi va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

80 nafar talaba ishtirokidagi tajriba-sinov natijalarida tajriba guruhining umumiy ko‘rsatkichi 55,4 foizdan 80,0 foizgacha oshdi. Yuqori darajadagi talabalar ulushi 7,1 foizdan 40,5 foizgacha oshib, past darajadagi talabalar ulushi 26,2 foizdan 2,4 foizgacha kamaydi. Bu ko‘rsatkichlar pedagogik modelning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, pedagogik modelni ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish talabalarning mustaqil izlanish, tadqiqotchilik, tanqidiy fikrlash va refleksiv faoliyatini rivojlantirish uchun samarali pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Knowles, M. S. Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers. New York: Association Press, 1975.
2. Leontyev, A. N. Deyatelnost. Soznaniye. Lichnost [Faoliyat. Ong. Shaxs]. Moskva: Politizdat, 1975.
3. Vygotsky, L. S. Myshleniye i rech [Tafakkur va nutq]. Moskva: Labirint, 1999.
4. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. American Psychologist.
5. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.
6. Pedagogik tadqiqotlar asosida Project-Based Learning va Problem-Based Learning texnologiyalarining talabalarning mustaqil izlanish, tanqidiy fikrlash va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari.
7. Talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini baholash mezonlari va diagnostik vositalari: motivatsiya, kognitiv bilim, operatsion faoliyat, refleksiya va tadqiqotchilik kompetensiyasi indikatorlari.